

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университети жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Б. Джемгерчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институтуна караштуу Д.07.23.671 диссертациялык кеңештин экспертти тарых илимдеринин доктору, профессор Ормушев Асан Сулаймановичтин 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча жазылган Таиров Хайриддин Рахманалиевичтин “Кадамжай районунун тарыхы деген темадагы тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишинин кол жазмасына

КОРУТУНДУСУ.

1. 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча даярдалган иштин Д.07.23.671 Диссертациялык Кеңешинин кароосунда коргоо укугуна дал келиши Х.Р.Таиров тарабынан берилген 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча КАДАМЖАЙ РАЙОНУНУН ТАРЫХЫ деген темадагы тарыхы илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн даярдалган кандидаттык диссертациясы Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин алдындагы Д.07.20.624 Диссертациялык Кеңешинин профилине туура келет.

Каралып жаткан иште Кадамжай районунун тарыхына комплекстүү тарыхый талдоо жүргүзүү илимий адабияттарга жана архивдик булактарга таянуу менен изилденген. Бул маселе 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистигинин паспортуна жооп берет.

Иштин максаты Кадамжай район катары жана өнөр жайынын калыптанышын жана өнүгүшүн изилдөө болуп саналат.

Максатты ишке ашырууда төмөнкү милдеттер коюлган:

- Проблеманын тарыхнаамасына талдоо жүргүзүү, Кадамжай район катары калыптанышын жана өнүгүшүн изилдөө;
- Сурма, сымап казып алуу тармактарынын райондун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө кошкон салымын аныктоо;
- Райондун айыл чарбасы жана өнөр жайынын советтик доордо жетишкендиктерин ачып берүү;
- Эгемендүүлүк жылдарында айыл чарбасы, өнөр жайдын өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрүн көрсөтүү;
- Кадамжай районунун өнөр жайынын республикалык өндүрүш тармагындагы ээлеген ордун аныктоо;

Диссертациялык изилдөөнүн объектиси-Кадамжай районун айыл чарба, өнөр жайынын тарыхын изилдөө болуп саналат.

Изилдөөнүн ишинин предмети-Кадамжай районунун айыл чарба, өнөр жайынын өнүгүүсү жумушчу-шахтерлордун жашоосу, алар жашаган турак жайлары, сурма, сымап кендеринен өндүрүлгөн продукциянын өсүү динамикасы алардын райондун өнүгүүсүнө тийгизген таасирлери, райондун инфратүзүмүнүн өзгөрүүсү калктын жашоо абалы.

Диссертациялык иштин объектиси жана предмети 07.00.02 Ата Мекен тарыхы адистигинин мазмунуна жана ага коюлган талаптарга жооп берет.

2. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу төмөнкү аргументтер менен аныкталган

Диссертациялык иш Кадамжай районунун совет доорундагы жана эгемендүүлүктүн алгачкы жыйырма жылдыгындагы тарыхый өнүгүүсүнө арналып, бул аймакта көмүр өндүрүү Кыргызстандын эле эмес, Борбор Азия өлкөлөрүнүн өндүрүшүнө жана экономикасына тийгизген таасирлерин, жергиликтүү жумушчулар табынын калыптанышын жана шаардын социалдык-экономикалык, маданий өнүгүүсүн ырааттуу изилдөөгө, шаарды өнүктүрүүнүн перспективаларын ачууга арналган.

Кыргыз тарыхнаамасында Совет доорундагы жана постсоветтик мезгилдеги чакан шаарлардын тарыхы, өнөр жайы жана айыл-чарбасынын өнүгүшү жетишээрлик денгээлде изилденген эмес. Бул теманын актуалдуулугун айгинелейт.

Демек, Кадамжай районунун өнөр жайынын советтик жана эгемендүүлүк мезгилиндеги тарыхын изилдөө өз убактысында аткарылган жана кыргыз тарыхнаамасына белгилүү салым кошкон эмгек катары эсептөөгө болот.

Көрсөтүлгөн жагдайлар теманын актуалдуулугун мүнөздөйт жана изденүүчүнүн диссертациясын өз алдына аткарылган иш катары баалоого болот.

3. Илимий жыйынтыктар

Каралып жаткан диссертациялык иште “Кенчилердин району” аталган Кадамжайдын өндүрүш борбору катары калыптануу тарыхы, анын өнүгүшүндөгү өнөр жайдын орду илимий негизде комплекстүү түрдө алгачкы жолу изилденген. Советтик жана эгемендүүлүк мезгилде аталган шаарда көмүр казып алуу өнөр жайынын анын социалдык-экономикалык жана маданий өнүгүшүнө тийгизген таасири далилдүү чагылдырылган. Эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарында район калкынын жашоо денгээлинин

төмөндөшү жана анын негизинде ички жана тышкы миграциянын өсүшүнүн себептери, Кадамжай районунун социалдык-экономикалык өнүгүшү тууралуу так жана далилдүү илимий жыйынтыктар чыгарылган. Негизинен илимий тыянактары бай илимий адабияттар менен тарыхый булактарга таянуу менен берилген.

1-жыйынтык. Кенеш бийлиги учурунда кен байлыктарга бай Кадамжай аймагында тоо-кен өндүрүштүк ишканалар түзүлүп, кичи конуштар пайда болгондугу аныкталган;

2-жыйынтык. Кадамжай кендеринен казылган сурма, сымап Россия, Казакстан, Европа өлкөлөрүнө аскердик заводдорду камсыздоого жеткирилип турган. Ошону менен бирге Кадамжай Борбордук Азияда сурма, сымап казуу башталган эң алгачкы аймак катары каралган.

3-жыйынтык. Совет мезгилинде Кадамжай кени Борбордук Азиядагы эң ири ишканаларга айланып, бир катар стратегиялык жактан маанилүү ишканаларды камсыздап, аймактагы сырелук базанын негизин түзүлгөндүгү каралган;

4-жыйынтык. Азыркы Кадамжай райондорунун алкагында түзүлгөн Кадамжай 1940-жылы, Айдаркен 1941-ж. Чаувай 1947-ж, Совет(Кан)1948-жылы кичи шаарча макамын алган. Калкынын 75% кыргыздар түзгөн Кадамжайдын бул мезгилде өнөр жайы түптөлүп, райондун инфратүтүмүнүн калыптанышы изилденген;

5-жыйынтык. Кадамжай сурма, сымап, коргошун кенинин өздөштүрүлүшү менен жергиликтүү калктын арасында инженердик-техникалык адистер, кесипкөй шахтер-жумушчулардын катмары калыптанган;

6-жыйынтык. Тоо-кен өнөр жайлары райондун социалдык-экономикалык жана маданий өнүгүүсүнө, инфратүзүмдүн жакшырышына өбөлгө түзгөндүгү аныкталган;

7-жыйынтык. Улуу Ата-Мекендик согуш мезгилинде Кадамжайда өндүрүлгөн кен байлыктар бүткүл СССРдеги өнөр жай ишканаларын жана авиация, согуштук транспортун камсыздап турган;

8-жыйынтык. Эгемендүүлүктүн алгачкы жылдары райондун өнөр жайы кескин төмөндөп, жумушчулардын массалык кетүүсү менен коштолсо, жеке менчик ишканалардын түзүлүшү менен айыл чарбасы жогорулаган.

9-жыйынтык. Кыргызстандагы вольфрам, сурма, сымап кендеринин кору өлкөнүн согуштук курал жарак муктаждыгын камсыз кыла алат. Эгерде жалпы Кыргызстан боюнча сурманын кору 15,5 млн. тонн. болсо, андагы Кадамжай кенинин үлүшү 3 млн тонна түзөт. Келечекте аны иштетүү шериктеш өлкөлөрдү сырьё менен камсыздай алат.

4. Диссертациядагы ар бир жыйынтыктын жана корутундунун (илимий жоболордун) негиздүүлүгүнүн жана ынанымдуулугунун деңгээли.

Изденүүчү диссертацияда ар бир жаңы жыйынтыктарды, корутунду пикирлерди негиздүү жана ынанымдуу далилдей алган. Бул далилдер шаар таануу багытындагы изилдөөдө олуттуу мааниге ээ боло алат. Илимий айлампага киргизилген материалдарды изилдөөдө колдонулган ыкмалар диссертациялык иштин максатын жана милдеттерин ишке ашырууда жакшы жыйынтыктарды алып келген. Кадамжай районунун өндүрүшүнүн тарыхы илимий адабияттардын жана түрдүү булактык материалдардын негизинде ынанымдуу жана далилдүү материалдар менен бышыкталган. Диссертант алгачкылардан болуп атайын жана өзүнчө диссертациянын объектиси болуп Кадамжай районундагы жана андагы сурма, сымап өнөр-жайынын тарыхы каралды жана ал илимий талаптарга ылайык даярдаган. Кадамжай району жана өнөр жайы боюнча сурамжылоолор, маалыматтар чогултулуп, жыйналган материалдарга илимий анализ жүргүзүлгөн. Изилденүүчү маселе боюнча пайдаланган тарыхый булактар жана илимий адабияттар, оозеки маалыматтар райондун тарыхына кызыккандар тарабынан пайдаланса болот. Диссертациянын материалдарын жана тыянактарын жыйынтыктоочу илимий эмгектерди жазууда, студенттерге дарс окууда жана туризм багытындагы жол көрсөткүчтөрдү дайындоодо пайдаланса болот.

5. Диссертациялык иштеги ар бир илимий жыйынтыктын (жобонун), корутундунун жаңычылдыгынын деңгээли.

Каралып жаткан теманын илимий жыйынтыктарынын жаңычылдык деңгээли катары төмөнкүлөрдү белгилеп кетүүгө болот.

1-жыйынтык. Диссертациянын кол жазмасында заманбап методологиялык принциптердин негизинде Кадамжай району жана сурма, сымап өндүрүшүнүн тарыхына байланышкан илимий эмгектер, чогултулган

материалдар системалаштырылып, аларга тарыхнаамалык жана булакнаамалык анализ берилип, диссертант тарабынан алгачкылардан болуп комплекстүү изилденген. Муну диссертациялык иштин негизги жаңычылдыгы катары кароого болот. Бул тема диссертациялык денгээлде мурда конкреттүү жана жаңы багыттар менен комплекстүү каралган эмес.

2-жыйынтык. Кыргызстандын түштүк-батышындагы жайгашкан Кадамжай сурма, сымап кенине салыштырмалуу каралып, сурамжылоолор, маалыматтар чогултулуп, жыйналган материалдарга илимий анализ жүргүзүлгөн. Бул автордун изилдөөсүнүн дагы бир жаңычылдыгы.

3-жыйынтык. Кадамжай районунун жана анын өнөр жайынын тарыхын изилдөөдө автор тарабынан илимге жаңы тарыхый-этнографиялык материалдар, тарыхый-архивдик маалыматтар киргизилген. Автордун изилдөөсүнүн материалдары жана илимий-теориялык жыйынтыктары автордун илимге кошкон жаңы салымы болуп эсептелет.

6. Диссертациянын илимий практикалык маанисин ачууда, изилдөөгө алынып чыгылган актуалдуу маселелерди чечүүдө иштин илимий жыйынтыктарынын ички биримдигин жана багыттуулугун баалоо.

Х.Р.Таировдун диссертациясынын кол жазмасы жаңы тарыхый булактарды илимий айлампага киргизүүнүн негизинде Кадамжай району жана өнөр жайынын тарыхын комплекстүү изилдөөгө алган илимий изилдөө иши болуп саналат.

Изилдөөнүн жыйынтыктары колдонулган бай тарыхый фактылар-Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын кол жазмалар фондусу, Кыргыз Республикасынын Борбордук мамлекеттик архиви, Кыргыз Республикасынын Борбордук Коомдук-Саясий документациялар архиви, Ош облустук архиви, Ош облустук саясий документациялар архиви, Баткен облустук архив, Кадамжай райондук архиви, Баткен облустук жана Кадамжай райондук статистикалык комитеттеринин материалдары, талаа материалдары менен негизделген. Автордун жекече салымы илимий изилдөөнүн жүрүшүндө каралып жаткан маселеленин бардык аспектилерин, чогултулган материалдарды системалаштырып келтирилип, диссертациянын структурасындагы иликтенүүчү окуялардын жүрүшү жалпылап, комплекстүү түрдө иликтенгендигинде турат. Диссертациялык иште тарыхый процесстер логикалык жактан ырааттуу каралып, маселенин бардык структуралык тизими боюнча ынандуу жыйынтыктар чыгарылган. Демек, диссертациянын илимий жана практикалык маанисин ачууда, изилдөөгө алынып чыгылган актуалдуу маселелерди чечүүдө иштин илимий

жыйынтыктарынын ички биримдиги жана багыттуулугу толук жетишилген деп саноого болот.

7. Диссертациядагы жетишилген илимий жыйынтыктардын практикалык мааниси.

Диссертациянын материалдарындагы камтылган илимий жоболор, көз караштар жана изилдөөнүн жыйынтыктары Кыргызстандын тарыхы жана этнография предметинен, аймак тануу курстарында, материалдардын айрым бөлүктөрү республикалык жана жергиликтүү деңгээлде жаңы энциклопедиялык, маалыматтык басылмаларды чыгарууга, музейдик, экскурсиялык, реконструкциялык иштерге керектелиши толук мүмкүн.

8. Диссертациянын жыйынтыктарынын жана корутундусунун автордун тема боюнча жарыяланган эмгектеринде тастыкталышы.

Х.Р.Таиров жалпысынан 12 эмгек жарыялаган. Анын үчөөсү чет элдик басылмалардан жарык көргөн. Эмгектердин баллынын көлөмү жеткиликтүү суммага ээ жана диссертациянын мазмунун чагылдырат. Иш Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялык комиссиясынын койгон талаптарына жооп берет.

9. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна туура келиши.

Диссертациянын кол жазмасына карата эки тилде (кыргыз, орус) даярдалган автореферат диссертациянын мазмунуна дал келет жана диссертацияда максаты менен милдеттерине авторефераттын текстинде чагылдырылган материалдар толук жооп берет. Автореферат кыргыз, орус жана англис тилиндеги идентивдүү резюмелер менен жабдылган.

10. Диссертациянын мазмунундагы жана аны жабдуудагы кемчиликтер жана изденүүчүгө сунуштар

Таиров Хайриддин Рахманалиевич диссертациялык ишинде жогоруда көрсөтүлгөн жетишкендиктер менен катар эле, айрым бир мүчүлүштүктөргө да жол берген. Аларды санап өтүү менен изденүүчүгө бир катар сунуштарды берүү зарыл деп ойлойбуз.

1. Диссертацияны илимий редакциядан өткөрүү зарыл. Илимий негиздер алсыз.
2. Кээбир темага тийешеси жок илимий эмгектер киргизилип, грамматикалык каталарга жол берилген.

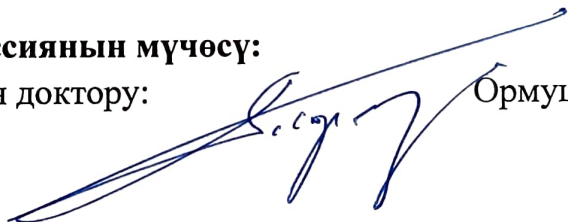
3. Диссертациядагы таблицаларга илимий иликтөө, талдоо жүргүзүлбөгөн мисалы: 87-88-89-97-беттер, илимий изилдөөгө аракет аз жумшалгандай.

11. Жетектөөчү уюм катары Ош мамлекеттик Педагогикалык университетинин Тарых кафедрасын сунуштайбыз.

Диссертациянын кол жазмасынын баалуулугун аталган мүчүлүштүктөр төмөндөтпөйт. Иш илимий талаптарга ылайык жазылган өз алдынча изилдөө болуп саналат. Таиров Хайридин Рахманалиевичтин адистиги: 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы боюнча “Кадамжай районунун тарыхы деген темада тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн даярдалган диссертациясынын кол жазмасын Д.07.23.671 Диссертациялык кеңештин кароосуна ачык коргоо үчүн кабыл алууга сунуш берилет.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү:

тарых илимдеринин доктору:

Ормушев А.С.

Эксперттин колун тастыктаймын:

Д 07.23.671 Диссертациялык

кеңештин окумуштуу катчысы,

тарых илимдеринин доктору

Карыева А.К.

17.09.2024